

سلیمان سیرافی

اولین سفرنامه‌نویس دریایی ایرانی جهان اسلام

خاطراتش از سفرهای دریایی به هندوستان و چین و اقیانوس هند

سید قاسم یاحسینی*

سلیمان تاجر سیرافی کیست؟

از زندگی و احوال «سلیمان تاجر سیرافی» هیچ اطلاع دقیق و درستی نداریم و هرچه می‌دانیم برگرفته از مطالبی است که خودش در کتابش آورده است، که البته چیز زیادی هم نیست. نمی‌دانیم در چه تاریخی در بندر سیراف متولد شده و حتی در چه تاریخی و کجا مرده است. حتی به درستی نمی‌دانیم نام کتابی که حاصل مشاهدات و مسافرت‌هایش به هندوچین را در آن نوشته، در اصل چه بوده است. تنها این را می‌دانیم که کتابش را در سال ۲۳۷ هجری قمری (۸۵۱ میلادی) به پایان برده است.

«ایگناتی پولیانوویچ کراچکوفسکی» محقق لیتوانیایی که گسترده‌ترین مطالعات را درباره نوشته‌های جغرافیایی در جهان اسلام انجام داده، درباره «سلیمان تاجر سیرافی» و کتابش چنین نوشته است:

«سلسله قصه‌پردازان معروف به «سلیمان تاجر» آغاز می‌شود که در باره وی چیزی نمی‌دانیم جز این که قصه‌هایش به حدود سال ۸۵۱ م/۲۳۷ ه، باز می‌گردد و بارها به منظور تجارت به سوی هند و سوی چین رفته است»^۱.

---

* پژوهشگر ایرانی.

۱. ایگناتی پولیانوویچ کراچکوفسکی: تاریخ نوشته‌های جغرافیایی در جهان اسلامی، ترجمه ابوالقاسم پاینده، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، چاپ اول ۱۳۷۹ ه.ش، ص ۱۱۴. همچنین در همین باره نگ: دکتر جواد

آگاهی مسلمانان از چین از قرن اول تا سوم هجری زیاد نبود، طوری که در صدر اسلام و قرن اول، چین مظهر دورترین جای جهان به‌شمار می‌رفته و روی همین منظور حضرت رسول الله محمد بن عبدالله (ص) فرموده بودند:

”در طلب دانش بروید ولو آن‌که در چین باشد.“

این فقیه همدانی در سال ۲۹۰ هـ/ق/ ۹۰۳ م کتابی در دو هزار صفحه به‌نام «کتاب البلدان» تألیف کرد و از سفرنامه تاجر سیرافی استفاده کرد و از او نام‌برد.

ظاهراً نخستین برخورد اعراب با چینی‌ها در دوران اسلام در عصر خلافت عمر بن خطاب بوده است: سپاهیان عرب هنگام تصرف بندر اُبُلّه (در نزدیک بصره) کشتی‌هایی را مشاهده کردند که از چین آمده و کالاهای چینی با خود آورده بودند. (در این باره به‌طور مفصل بحث خواهیم کرد.) قبل از سلیمان تاجر

سیرافی، معروف‌ترین کسانی که به‌چین رفته‌اند و نام آنان به‌دست ما رسیده عبارت بوده‌اند از: «ابوعبید عبدالله بن قاسم» از علمای معروف فرقه خوارج و دیگری یک تاجر اباضی (خوارجی) به‌نام «نضر بن میمون». بنا به‌تصریح ابوسفیان محبوب عبدی این دو معروف‌ترین کسانی بوده‌اند که تا قبل از قرن سوم هجری، سفری به‌چین کرده‌اند، اما از این دو خارجی اباضی مسلک هیچ‌سفرنامه یا نوشته‌ای بر جای نمانده و ظاهراً سلیمان تاجر سیرافی اولین ایرانی مسلمان جهان اسلام به‌شمار می‌رود که حاصل مشاهدات و سفرهای خود به‌چین و هند را در کتابی مدون و تألیف کرده و به‌دست ما رسیده است.^۱

سفرنامه سلیمان سیرافی، بسیار دقیق، عینی و قابل استناد است و همه آن‌چه را که روایت کرده، خود از نزدیک دیده و یا شنیده است. کراچکوفسکی درباره اصلت و دقت سفرنامه سلیمان سیرافی با استناد به‌گفته‌ای از گابریل فران محقق معروف فرانسوی و مترجم سفرنامه سلیمان تاجر از عربی به‌فرانسه می‌نویسد:

صفي نژاد: سفرهای سیرافی از خلیج فارس به‌چین، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران با همکاری کنگره

بین‌المللی سیراف، تهران، چاپ اول بهار ۱۳۸۴ هـ.ش.

۱. همان، ص ۱۱۱.

”...راه را چنان به دقت توصیف می‌کند که فران توانسته است بر روی نقشه‌های نوین او را دنبال کند. وی نمونه‌ای خوب از تاجران عرب و ایرانی است که سوی چین رفته‌اند“^۱.

درباره خط سیر سلیمان تاجر سیرافی از سیراف تا چین و محتوی سفرنامه او می‌نویسد:

”از سیراف از راه دریا تا مسقط، بر ساحل جزیره العرب، رفته و از آنجا گلم، بر ساحل مالابار رسیده، سپس از تنگه یالک در شمال جزیره سیلان و خلیج بنگال گذشته تا جزیره لنگبالوس (یکی از جزایر نیکوبار) رفته و از آنجا به کلبه بر ساحل غربی مالایا پیش رفته و از آنجا به جزیره هانیان رسیده و سپس از تنگه واقع میان این جزیره و سرزمین چین عبور کرده و تا بندر خانفو، یا کانتون جدید، پیش رفته است. سفر دریایی از مسقط تا چین بیشتر از چهار ماه طول کشیده است“^۲.

کراچکوفسکی درباره ریزینی و دقت علمی سفرنامه سلیمان سیرافی به نکات جالب و قابل تأملی اشاره کرده است:

”سلیمان در توصیف خود به یادآوری منزل گاه‌ها، یا به گفته یونانیان پریپلوس [دریانوردی اکتشافی] و تعیین مسافت‌ها به مقیاس روز و گاه به فرسخ بس نکرده، بلکه توصیفی زنده از سواحل و جزایر و بندرگاه‌های مختلف و شهرها و مردم و محصولات و مصنوعات و کالاهای بازرگانی به جای گذاشته است. چنان‌که معلوم شده، اطلاعات مفصل وی از کانتون نیز دقیق‌تر است“^۳.

سفرنامه سلیمان سیرافی

کتاب سلیمان سیرافی از همان دوران اولیه مورد توجه دریانوردان، جغرافی‌دانان و علمای جهان اسلام قرار گرفت. کمتر از نیم قرن بعد، ابن فقیه همدانی در سال

۱. سفرهای سیرافی از خلیج فارس به چین، ص ۱۱۴.

۲. همان.

۳. همان.

۲۹۰ هـ ق/۹۰۳ م کتابی در دو هزار صفحه به نام «کتاب البلدان» تألیف کرد و از سفرنامه تاجر سیرافی استفاده کرد و از او نام برد. متأسفانه اصل کتاب مفصل همدانی به دست ما نرسیده و فقط خلاصه‌ای از آن، که توسط علی چیزری در سال ۴۱۳ هـ ق/۱۰۲۲ م انجام شده، برجای مانده است.^۱

ناخدا بزرگ شهریار رامهرمزی نیز در کتاب «عجایب‌الهند» خود، که به سال ۳۴۲ هـ ق/۹۵۳ م آن را به زبان عربی نوشته، در چندین جا، خصوصاً قصه‌های شماره ۹، ۱۳ و ۱۳۴، بدون نام بردن سلیمان سیرافی، قصه‌هایی را از کتاب او نقل کرده است.^۲

ظاهراً سلیمان تاجر سیرافی اولین ایرانی مسلمان جهان اسلام به شمار می‌رود که حاصل مشاهدات و سفرهای خود به چین و هند را در کتابی مدون و تألیف کرده و به دست ما رسیده است.

توجه مغرب زمینی‌ها به کتاب سلیمان سیرافی تقریباً از اوایل قرن هیجدهم میلادی/ دوازدهم هجری قمری و در فرانسه آغاز شد. تنها نسخه موجود از اصل عربی این کتاب همان

است که در کتابخانه ملی پاریس نگهداری می‌شود. این نسخه در سال ۱۰۱۱ هـ ق/۱۶۰۲ م از روی نسخه‌ای که در صفر ۵۹۶ ق/نوامبر ۱۱۹۹ م از روی اصل سفرنامه سلیمان سیرافی نوشته شده، استنساخ گردیده است. در سال ۱۷۱۸ م/۱۱۳۰ ق «اوسپ رنودو» ترجمه ناقصی از این کتاب به زبان فرانسه انجام داد و آن را در پاریس منتشر کرد. در سال ۱۷۳۳ م/۱۱۶۶ ق از ترجمه فرانسوی، ترجمه‌ای به زبان انگلیسی انجام و در لندن منتشر شد. حدود یک قرن بعد «لانگلس» فرانسوی بار دیگر سفرنامه سلیمان سیرافی را از متن عربی به فرانسه ترجمه و در ۱۸۴۵ م/۱۲۱۶ ق در پاریس منتشر کرد. ترجمه او نیز ناقص بود.

۱. سفرهای سیرافی از خلیج فارس به چین، ص ۱۲۸.

۲. ناخدا بزرگ شهریار رامهرمزی، عجایب هند، ترجمه: محمد ملک‌زاده، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، تهران، چاپ اول ۱۳۴۸ هـ ش، صص ۱۱، ۱۴ و ۱۴۵. [نگاه کنید به ضمیمه اول کتاب که مقایسه‌ای است بین اخبارالصین و الهند و عجایب‌الهند].

سرانجام «گابریل فران» محقق معروف فرانسوی متن کامل سفرنامه «سلیمان تاجر سیرافی» و «ابوزید حسن سیرافی» را از عربی به فرانسه ترجمه و در سال ۱۹۲۲ م/ ۱۳۴۰ ق/ ۱۳۰۱ ش در پاریس منتشر کرد. وی در مقدمه، تحقیقات خود درباره این سفرنامه را به چاپ رساند. سه سال بعد «فران» متن عربی کتاب را در دو جلد در سال ۱۹۲۵ م/ ۱۳۴۳ ق/ ۱۳۰۴ ش در پاریس به طور افست و عکس از روی نسخه اصلی عربی، به طبع رساند. و بالاخره «ژان سوواژه» پژوهنده معروف فرانسوی چاپ انتقادی متن عربی همراه با ترجمه فرانسه آن را در سال ۱۹۴۸ م/ ۱۳۶۷ ق/ ۱۳۲۷ ش در پاریس به طبع رساند.^۱

ناخدا بزرگ شهریار رامهرمزی نیز در کتاب «عجایب‌الهند» خود، که به سال ۳۴۲ هـ ق/ ۹۵۳ م آن را به زبان عربی نوشته، در چندین جا، خصوصاً قصه‌های شماره ۹، ۱۳ و ۱۳۴، بدون نام بردن سلیمان سیرافی، قصه‌هایی را از کتاب او نقل کرده است

لازم به ذکر است که در قرون نوزدهم و بیستم میلادی در مغرب زمین محققان و شرق‌شناسانی چون «ژوزف مرنس رنو» (فرانسوی)، «دخویه» (هلندی)، «گابریل فران» (فرانسوی) و برخی از چین‌شناسان بزرگ مانند یول وپیلو، مطالعات تطبیقی قابل توجهی درباره سفرنامه سلیمان تاجر سیرافی انجام داده‌اند.^۲

از روی ترجمه فرانسه فران، در تیرماه ۱۳۳۵ ش/ ژوئن ۱۹۵۶ م مترجم معروف دهه‌های سی و چهل ایران مرحوم «محمد لوی عباسی» ترجمه‌ای به فارسی با عنوان عجیب و گمراه‌کننده «شگفتی‌های جهان باستان؛ سلیمان ابوزید سیرافی» انجام داد که توسط انتشارات گوتنبرگ در تهران در ۱۸۴ صفحه قطع جیبی به چاپ رسید.^۳

۱. جواد صفی نژاد: «سلیمان تاجر سیرافی»، مجله بندر و دریا، شماره هشتم، صص ۸۶-۹۱.

۲. تاریخ نوشته‌های جغرافیایی در جهان اسلام، ص ۱۱۴.

۳. خان بابا مشار: فهرست کتاب‌های چاپی، تهران، ۱۳۵۰ هـ ش، ج ۳، ص ۳۲۹۷.

چنان‌که خود مترجم نیز گفته، این ترجمه نه از زبان عربی که از فرانسه به فارسی انجام شده است.

در قرن بیستم محقق و نسخه‌شناس معروف ترک «فؤاد سزگین» متن منقح و کاملی از سفرنامه تاجر سیرافی یافت و با نام «اخبارالصین و الهند» منتشر کرد. براساس این نسخه دانشمند گرامی دکتر «حسین قرچانلو» متن کامل کتاب سلیمان تاجر سیرافی را، به‌همراه اضافات ابوزید حسن سیرافی به‌فارسی ترجمه و در سال ۱۳۸۱ در سلسله انتشارات اساطیر و مرکز بین‌المللی گفت و گوی تمدن‌ها منتشر کرد^۱.

سلیمان سیرافی اولین سفرنامه‌نویس ایرانی مسلمان

تنها نسخه موجود از اصل عربی این کتاب همان است که در کتابخانه ملی پاریس نگهداری می‌شود. این نسخه در سال ۱۰۱۱ هـ/ق ۱۶۰۲ م از روی نسخه‌ای که در صفر ۵۹۶ ق/نوامبر ۱۱۹۹ م از روی اصل سفرنامه سلیمان سیرافی نوشته شده، استنساخ گردیده است.

مقام سلیمان تاجر سیرافی در تاریخ سفرنامه‌نویسی و خاطرات دریایی در ایران و اسلام مقام بلندی است. به‌یک معنا او را باید پایه‌گذار سفرنامه‌نویسی دریایی در ایران و سرتاسر جهان اسلام به‌شمار آورد. براساس مطالعات انجام شده^۲ سلیمان تاجر سیرافی نخستین و قدیمی‌ترین مسلمان ایرانی در عصر

تمدن اسلامی است که سفرنامه‌ای درباره خاطراتش از سفرهای دریایی به هندوستان و چین و اقیانوس هند از خود بر جای گذاشته و به‌دست ما رسیده است. اگر هم قبل از

۱. سلیمان تاجر سیرافی: سلسله‌التواریخ یا اخبارالصین و الهند، با گردآوری و اضافات: ابوزید حسن سیرافی، ترجمه: دکتر حسین قرچانلو، انتشارات اساطیر و مرکز بین‌المللی گفت و گوی تمدن‌ها، تهران، چاپ اول ۱۳۸۱ هـ.ش. (از این پس کلیه نقل قول‌ها از این کتاب داخل متن با ذکر شماره صفحه خواهد آمد).

۲. درباره تاریخ سفرنامه‌نویسی در ایران و جهان اسلام در قرون هجری نگ: - محمد حسن زکی: جهان گردان مسلمان در قرون وسطی، ترجمه عبدالله ناصری طاهری، مرکز نشر فرهنگی رجاء، تهران، چاپ اول ۱۳۶۶ هـ.ش.

وی، فرد یا افرادی خاطرات سفرهای دریایی خود را نوشته بوده‌اند، امروز اثری از آن در دست نیست.

در زمینهٔ تحریر سفرنامه و ثبت خاطرات سفرهای دریایی سلیمان تاجر سیرافی حتی از بسیاری از اروپاییان در قرون وسطی مسیحی نیز جلوتر است. به‌عنوان نمونه، سیرافی حدود چهار سده قبل از مارکوپولو از سیراف به‌چین و هند سفر کرده است.

سلیمان تاجر سیرافی نخستین و قدیمی‌ترین مسلمان ایرانی در عصر تمدن اسلامی است که سفرنامه‌ای دربارهٔ خاطراتش از سفرهای دریایی به هندوستان و چین و اقیانوس هند از خود بر جای گذاشته و به‌دست ما رسیده است.

همچنین سلیمان سیرافی قرن‌ها از جهانگردان مسلمانی چون ابن فضلان، ابودلف، ناصر خسرو قبادیانی، ابن جبیر و ابن بطوطه، هندوچین و جزایر سواحل اقیانوس هند را دیده و گزارش کرده است. برای به‌دست دادن مقام و موقعیت تاریخی سفرنامهٔ سلیمان تاجر در

تاریخ سفرنامه‌نویسی مسلمین و غیرمسلمین در قرون وسطی مسیحی، جدول زیر قابل توجه است:

نام مسافر/سال تحریر سفرنامه:

- ۱- سلیمان تاجر سیرافی، ۲۳۷ هـ/ق ۸۵۱ م؛ ۲- ابن فضلان، ۳۱۰ هـ/ق ۹۱۰ م؛
- ۳- ابودلف، ۳۴۱ هـ/ق ۹۵۲ م؛ ۴- ناصر خسرو قبادیانی، ۴۴۴ هـ/ق ۱۰۵۲ م؛ ۵- پلان کارین، ۶۴۵ هـ/ق ۱۲۴۷ م؛ ۶- روبرکی، ۶۵۵ هـ/ق ۱۲۵۷ م؛ ۷- مارکوپولو، ۶۹۷ هـ/ق ۱۲۹۸ م؛ ۸- ابن بطوطه، ۷۶۵ هـ/ق ۱۳۵۵ م^۱.

با عنایت به‌داده‌های تاریخی ذکر شده و توجه و دقت در جدول ارائه شده، با اطمینان می‌توان ادعا کرد که، سلیمان تاجر سیرافی را باید پایه‌گذار و پیشتاز سفرنامه‌نویسی و تحریر خاطرات دریایی در ایران و جهان اسلام دانست.

۱. دکتر جواد صفی نژاد: سفرهای سلیمان سیرافی از خلیج فارس تا چین.